

WPROWADZENIE

Polityczność stała się jedną z najczęściej przywoływanych kategorii we współczesnym dyskursie obejmującym nauki o kulturze i sztuce, w tym nurty refleksji odnoszące się do sztuk performatywnych. Historia funkcjonowania tego pojęcia w odniesieniu do teatru wyraźnie wskazuje na społeczne uwikłanie sztuki i jej znaczenia wykraczające daleko poza wymiar estetyczny. Relacje te widoczne są już w teatrze antycznym i współtworzą dzieje widowisk w nowożytnej Europie.

Mamy poczucie, że właśnie teraz – w momencie kryzysu i rozpadu, w którym nasze poczucie bezpieczeństwa ma bardzo słabe podstawy – istnieje silna potrzeba zredefiniowania miejsca teatru i sztuki we wspólnocie. Radykalizacja postaw światopoglądowych, wyzysk, wszechobecna przemoc symboliczna, ekonomiczna, instytucjonalna, a także kryzys klimatyczny, pandemia, wreszcie wojna w Europie – wszystkie te zjawiska i wydarzenia ostatnich lat wymusiły potrzebę postawienia wielu ważnych pytań o przyszłość świata, zadania człowieka i funkcje sztuki. Ta ostatnia, a wraz z nią także teatr, od zawsze problematyzuje chwiejną stabilność świata i testuje jego zarówno utopijne, jak i dystopijne alternatywy. Od jakiegoś czasu sztuki politycznie zaangażowane i społecznie angażujące nie tylko opisują światowe kryzysy, ale także włączają widza w dyskusję w ramach strategii nazwanej przez Hansa-Thiesa Lehmana „estetyką odpowiedzialności”, unieważniającej granicę między percepcją a własnym doświadczeniem, które staje się nie tylko estetyczne, ale także etyczno-polityczne¹. Wszystkie te podejścia i wymiary gestu polityczności – od nazwania, przez dialog i opór, aż po troskę – są widoczne w refleksjach osób zaangażowanych we współtworzenie tej książki i stanowią fundament proponowanych przez nie „manifestów na przyszłość”² projektujących nowe światy.

¹ H.-T. Lehmann, *Epilog*, w: tegoż, *Teatr postdramatyczny*, tłum. D. Sajewska, M. Sugiery, Księgarnia Akademicka, Kraków 2009, s. 319.

² H.U. Obrist, *Manifestos for the Future*, „e-flux Journal” 2010, nr 12, <https://www.e-flux.com/journal/12/61336/manifestos-for-the-future/> [dostęp: 20.03.2022].

Proces ten jest zawsze procesem politycznym, w którym relacje, przywileje, terytoria, prawa i normy ulegają rekonfiguracjom i przekształceniom. Jest on jednak inicjowany na wiele sposobów w różnych kontekstach społeczno-kulturowych. Czasami punktem wyjścia jest to, co dzieje się w szerokim planie społecznym (podziały polityczne i religijne, konflikty narodowe, kryzysy ekonomiczne, konfrontacja z przeszłością, konflikty zbrojne), a czasem wręcz przeciwnie – intymne doświadczenie naszych kruchych ciał. Bywa, że prototypem nowego świata staje się instytucja teatralna, w której realizują się marzenia o czułych, niehierarchicznych relacjach, sprawiedliwości i wolności doświadczenia zmysłowego. Kiedy indziej propozycja nowego porządku rodzi się z potrzeby dopuszczenia do głosu nowych podmiotów, które najpierw mogą być usłyszane w teatrze – poszerzającym granice i definicje tego, co jest prawem, sprawnością i sprawczością.

W monografii tej zastanawiamy się, na ile sztuki performatywne były i mogą być inspiracją, ucieleśnieniem albo lustrem tego procesu. Konfrontujemy ze sobą wizje historyczne z najnowszymi, przyglądając się temu, co w kwestii starć sztuki z politycznością przeszłość może zaproponować teraźniejszości, ale też temu, co teraźniejszość może zaproponować przeszłości (archiwa bowiem nigdy nie są domknięte).

Intencją niniejszej książki jest zatem krytyczna analiza sposobów, dzięki którym zarówno teatr, jak i inne dziedziny sztuki odbijały i odbijają tendencje wyraźnie wyczuwalne w wymiarze społecznym, wzmacniając zarazem ich polityczny ciężar. Podobnie jak Lehmann łączymy polityczność ze stosunkami władzy w społeczeństwie, jednak w przeciwieństwie do niego widzimy, że wskazywane przez niego formy oporu – „terror, anarchia, szaleństwo, desperacja, śmiech, powstanie, aspołeczność” – ani nie są niepolityczne, ani nie mają mocy jedynie podważania normatywnych sposobów zachowań³. Wszystkie te gesty podejmowane przez sztukę mają bowiem charakter performatywny. Sprawczo działają w obrębie testowania nowych możliwości i dzięki projektowaniu nowych światów – poszerzenia pola percepcji. Trzeba w tym kontekście powtórzyć i odpowiedzieć na pytanie, które sformułował Rodrigo García: „Czy to nie jest działanie polityczne?”⁴.

W Poznaniu, 24 marca 2022 r.
(29 dni po napaści Rosji na Ukrainę)

³ H.-T. Lehmann, *Epilog*, s. 302.

⁴ Rodrigo García o polityczności gestu poszerzania percepcji dzięki pokazywaniu widzom i widzkom rzeczy, których wcześniej nie widzieli. Cyt. za: T. Kireńczuk, „*I'm gonna fuck you one by one*”, w: D. Semenowicz (red.), *García. Resztki świata*, Fundacja Malta i Korporacja Ha!art, Poznań – Kraków 2014, s. 49.